

Carl Akrell

– en mångsidig kartograf

Carl Fredrik Akrell föddes i Johannes församling, Stockholm den 13 januari 1779. Han var son till gravören Fredrik Akrell och dennes hustru Kristina Bergqvist. Fadern lärde sig gravyr och globframställning hos den kände globmakaren Anders Åkerman i Uppsala och blev vid tiden för sonen Carls födelse föreståndare för den globverkstad i Uppsala, som etablerats av det s.k. Kosmografiska Sällskapet. Gravör var också Carls morfar Carl Bergqvist, som arbetade åt Vetenskapsakademien bl.a. med gravyr av kartor.

Av: Lars Ottoson,
larsb.ottoson@telia.com

Ett porträtt av Akrell i generalsuniform tillhörande den nuvarande huvudmannen Peter Akrell på Tunbyholms slott i Skåne.

Någon egentlig grundläggande skolgång genomgick aldrig Carl. Hans mor lärde honom läsa och genom några olika informatorer fick han kunskaper i bl.a. språk och matematik. Han intresserade sig särskilt för matematiken och 1792 kunde han fortsätta sina studier inom ämnet hos premiäringenjören vid lantmäterikontoret Jonas Öfverbom. Året därpå avlade han som 14-åring examen som lantmätare och anställdes då som auskultant inom lantmäteriet. Hans karriär inom lantmäteriet blev emellertid kort. Redan efter ett år blev han övertalad att i stället övergå till fortifikationen där hans matematiska

kunnande skulle garantera en lysande framtid. Han fortsatte sin utbildning vid fortifikationskårens läroverk inom bl.a. matematik, mekanik och hydrostatik. Efter ett par års studier vid läroverket tog han examen och fick då sin första officersfullmakt endast 17 år gammal. De närmast följande åren var han engagerad som lärare vid läroverket.

Egen kartografisk verksamhet

Nu började han också att på ledig tid utnyttja sig av de kunskaper i gravyrkonsten som han tillägnat sig bl.a. genom att hjälpa sin far i dennes kartografiska

verksamhet. För att förbättra sin ekonomi började han alltså bl.a. att framställa och ge ut kartor. Ett väl känt exempel på denna verksamhet är den karta över Stockholm som han gav ut 1805. Kartan sålde bra och gav ett gott ekonomiskt utbyte. Han framställde också några kartor som redovisade resvägar inom landet.

En annan intressant karta graverade och gav Carl Akrell ut 1811. Den täckte hela Sverige och var i skala 1:1,5 milj. Den är märklig så tillvida att det var den första karta som sökte ge en uppfattning om höjdförhållandena inom hela landet. Dessa var vid denna tidpunkt inte särskilt väl kända eftersom nästan alla dittills utgivna kartor gav en mycket schematisk återgivning av höjdförhållandena om de alls redovisade dem. Kartan brukar betecknas som en åskarta och byggde på teorin att vattendelarna i terrängen generellt utgörs av tydliga höjdstreckningar, medan de i realiteten ofta knappast är märkbara. Kartan kom därför att redovisa landet som genomdraget av ett antal tydliga åsar och bergskedjor utan motsvarighet i verkligheten.

Akrell hade vid sidan av sin egen kartografiska verksamhet också ett omfattande samarbete med den kände sjökartläggaren Gustaf af Klint. Denne var gift med Akrells syster och de bägge karto-

Utsnitt ur "Plan af Stockholm" som Akrell gav ut 1805 och i djupaste underdånighet tillägnade konungen.

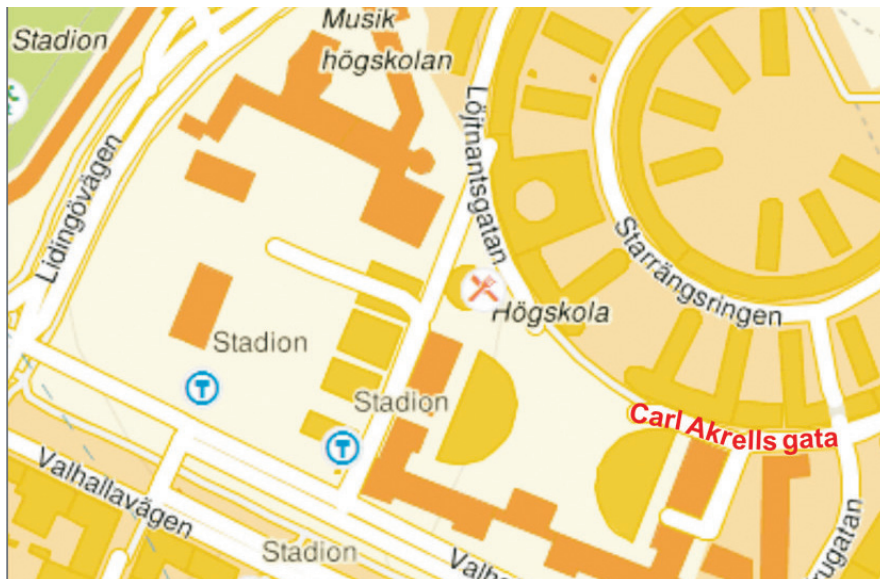
graferna hade nära kontakter sedan unga år. Akrell graverade sålunda en mängd av de sjökort som af Klint framställde. Utöver arbeten med land- och sjökartor graverade Akrell också ett mycket stort antal planscher och blad ingående i geografiska beskrivningar och reseberättelser. Som exempel kan noteras att han graverade över hundra blad till Thersners "Fordna och nuvarande Sverige".

Militär kartografisk verksamhet

Sveriges kartläggning fick ett lyft genom det beslut som togs 1805 om bildande av den s.k. Fältmättningskåren. Den skulle framställa detaljerade militära kartor, som skulle täcka hela landet och grundas på noggranna geodetiska mätningar. Det var starten på det kartverk, som numera går under beteckningen generalstabskartan. Carl Akrell hörde till de officerare som knöts till kåren. Tyvärr stördes arbetena de inledande åren av att kårens personal engagerades i krig och krigsförberedelser. För Akrells del innebar detta bl.a. att han kom att delta i flera fältslag i Tyskland tills han i slaget vid Leipzig 1813 träffades i bröstet av en musköt-kula. Han överlevde men var i flera år plågad av sviterna efter beskjutningen. För sina insatser i det tyska fälttåget blev Carl Akrell adlad. I samband därmed ändrade han stavningen på sitt efternamn från Akrel till Akrell.

Akrell hade under det tyska fälttåget mycket nära kontakt med dåvarande kronprisen Karl Johan Bernadotte, som ledde de svenska styrkorna. Akrell fortsatte de goda kontakterna med kungahuset efter det att Karl Johan blivit kung samt efter dennes död också med efterträdaren Oscar I. Kungen hade ju vid denna tid en helt annan makt än idag och kunde bestämma om både stort och smått. Goda kontakter med kungen var alltså en god förutsättning för att lyckas i sin karriär. Han utnyttjade bl.a. sina kungliga kontakter genom att förslå sig själv som chef för lantmäteriet. När detta inte blev fallet ville han i stället överta chefskapet över postverket, vilket dock inte heller blev fallet. Akrell skildrar i sina memoarer hur samvaron kring kungen gick till och berättar om de intriger och ränker som förekom i detta sammanhang.

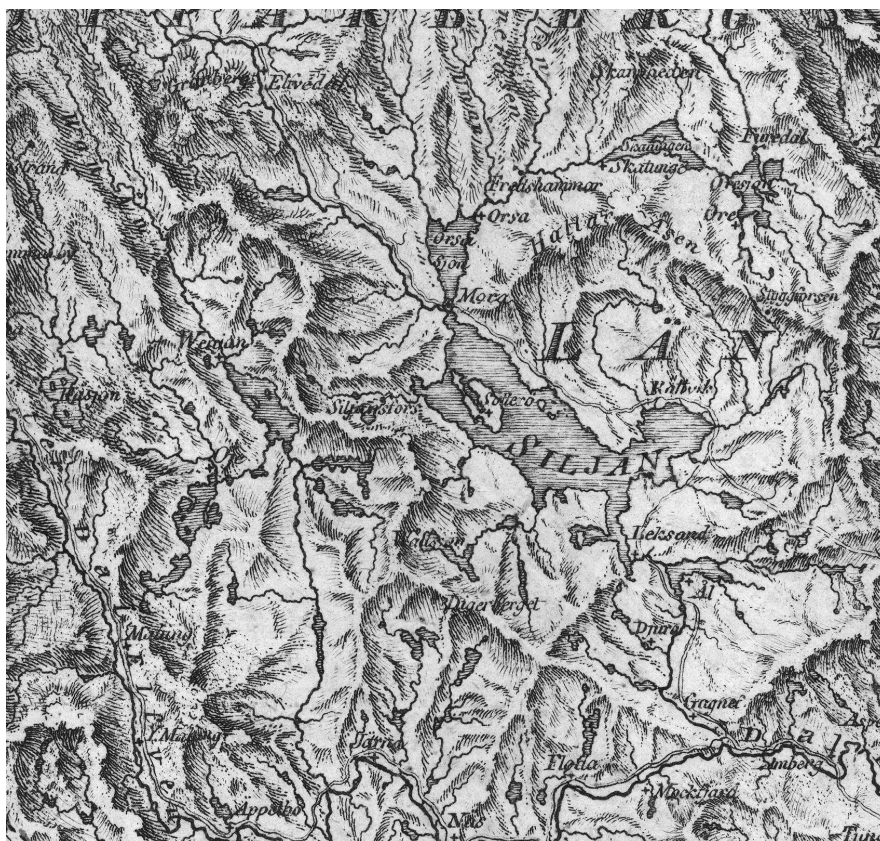
Den topografiska kartläggningen omformades 1831 genom att bl.a. en omor-

År 2004 döptes en gata på Gärdet i Stockholm till Carl Akrells gata.

ganisation genomfördes. Verksamheten bildade nu en avdelning inom generalstabens och fick beteckningen Topografiska kåren. Carl Akrell blev kårens förste chef och förblev så i 31 år. Parallellt med chefskapet för kåren kom Akrell att leda och genomföra flera olika aktiviteter. Under en så lång tid som 42 år var han sålunda

verksam inom lantbruksakademien där han hade ansvaret för den svenska lantbruksstatistiken. Han var också verksam inom krigsakademien och hade länge ett ansvar att föreläsa om fortifikationsfrågor. Han var även ledamot av vetenskapsakademien och sedan 1823 satt han också i riksdagen såsom adelsman.

Utsnitt ur den s.k. åskartan över Sverige i skala 1:1 500 000 som Akrell gav ut 1811. Vattendelarna framträder med överdriven tydlighet.

Utbyggnad av telegraf- och järnvägsnät

I början av 1800-talet fanns optiska telegraflinjer som band samman Stockholm med den yttersta bebyggelsen i skärgården från Landsort upp till Gävle. Denna verksamhet förföll efter det att Finland förlorades 1809. 1834 beslöt man att återuppbygga den Optiska Telegrafinrättningen. Ansvar för den lades nu på Topografiska kåren, som förutsattes ha goda kunskaper om terrängförhållandena efter sina rekognosceringar för den topografiska kartläggningen. I första hand handlade om att återuppbygga linjerna i Stockholms skärgård samt mellan Göteborg och Marstrand.

Utomlands hade man mot mitten av århundradet i viss omfattning börjat använda elektrisk telegrafi. År 1853 fick Akrell därför i uppdrag att lägga fram ett förslag till en elektrisk telegraflinje mellan Stockholm och Dalarö. De inledande försöken fungerade bra och snabbt kunde man bygga upp en linje från Stockholm till Göteborg via Västerås, Örebro och Vänersborg. Det första telegrammet kunde Akrell skicka från Göteborg till kungen i juli 1854. I slutet av samma år blev Akrell utnämnd till chef för Elektriska Telegrafverket, men behöll samtidigt sin tjänst som chef för Topografiska Kåren.

Parallellt med verksamheten för utvecklingen av telegrafen blev Akrell också engagerad i utbyggnaden av det svenska järnvägsnätet. 1852 fick han således i uppdrag att komma med förslag till "ett systematiskt bestämmande av stamlinjer" för det svenska järnvägsnätet. Detta ledde fram till att han 1855 förordnades som ordförande i en kommitté som skulle genomföra mer detaljerade undersökningar om hur de blivande stamlinjerna för järnvägen skulle anläggas. Arbetet med detta uppdrag försvårades av oenighet inom kommittén dels om hur banan skulle dras genom Västergötland, dels om den skulle dras norr eller söder om Mälaren. I detta sammanhang kom även frågan om fortsatt hemlighållande av generalstabskartan upp. För planering och utbyggnad av järnvägsnätet var det väsentligt med tillgång till detta kartverk som vid denna tidpunkt hölls

hemligt i sin helhet. Nu insåg man att kartan kunde ha stor betydelse även för civilt bruk och 1857 togs beslut om att den tryckta kartan fortsättningsvis skulle vara öppen för alla användare.

1856 lämnade Akrell sin tjänst som chef för Topografiska kåren. Han hade då tjänstgjort vid den topografiska kartläggningen i 51 år, varav de sista 30 åren som chef. Han fortsatte som chef för Telegrafverket till 1862 då han efter 71 år i statens tjänst avgick med en välförtjänt pension. Han ägnade en del av sin tid som pensionär åt att nedteckna sina minnen från sin långa karriär. Biografin "Minnestaflor af general Akrell" ger en intressant inblick i hur den statliga verksamheten var uppbyggd och fungerade under hans ämbetsstid.

Carl Akrells gata

Stockholms stad har hugfäst minnet av Carl Akrell genom att ge en gata på Gärdet namnet Carl Akrells gata. Detta skedde år 2004 genom att en ny gata, som skapats genom förlängning av Bo Bergmans gata, fick namn efter Akrell. I beslutet pekar man särskilt på att han "var konstnär, kopparstickare och gravör med bl.a. hundratal kartor och planscher i sin produktion, t.ex. "karta öfver Stockholm" (1805)". Det hör ju till saken att den återopade konstnärliga verksamheten praktiskt taget i sin helhet utfördes vid sidan av Akrells tjänstgöring i olika statliga verksamheter. Där kom han att spela en mycket viktig roll i utvecklingen särskilt inom den topografiska kartläggningen samt utbyggnaden av telegraf- och järnvägsnäten.

Tavlan målades till Akrells 77-årsdag och gjordes för "att genom konstnärens pensel få åt efterkommande släkten förvara dragen af denne ädle och frejdade man". Originalmålning av Johan Per Södermark. Foto Helen Ekholm, Telia Sonera, Stockholm.